

El este completat de un „repertoriu de așteptare” (p. 463–511), constituit în scopul de a fi completat de noi informații. Astfel, valorile de la Soroca–Stoloneți, Jora de Sus, Prut, Criș–Crasna și Crișul Alb–Crișul Negru (pe care le analizează împotriva teoriei lui N. Gudea ca făcând parte din același sistem), Lipova–Lugoj, Dăngeni și Jijia–Prut, sunt considerate ca fiind posteriore epocii romane, în timp ce cele de pe Nistru, dintre Iglia–Niculițel, Vlachiei și Caramance aparțin, eventual, epocii romane. În ceea ce privește sistemul de apărare din Munții Mezeșului, autoarea nu este sigură de posibilitatea integrării lui printre fortificațiile liniare.

Volumul este impresionant prin cantitatea de informații, prin calitatea reproducerii celor 381 de desene și a celor 52 de fotografii, prin aportul teoretic în definirea și reconstituirea

fortificațiilor liniare. Din păcate, nu același lucru îl putem afirma cu privire la capitolele tratând despre datarea și funcționalitatea construcțiilor, unde linia metodologică, bineînțeles datorită dificultăților obiective și subiective întâmpinate de autoare, tinde adesea spre respingerea tuturor ipotezelor, grație unei logici și retorici complexe, fără a propune alternative. Totodată, chiar dacă din punct de vedere al formei, remarcăm unele inconsecvențe: când Criș, când Körös, când „valorile din Dobrogea”, când cele din Moesia Inferior, repetarea elementelor prezentate în catalog în cadrul sintezei, discrepanțe în tratarea bibliografiei, sau formula de constituire a catalogului, care urmează unități administrative moderne, lucrarea rămâne un util instrument de lucru, o bază de date, dar și un „repertoriu de așteptare” ce așteapă noi confirmări.

Mihai Popescu

Prosopographica, sub redacția lui Leszek Mrozewicz și a lui Kazimierz Iłski, Universitatea Adam Mickiewicz, Poznań, 1993, 274 p.

După cum se arată în cuvântul înainte semnat de editori (p. 5), volumul reunește cu precădere textele prezentate la simpozionul *Prosopographia et historia* organizat la 24–25 noiembrie 1992 de Seminarul de istorie veche al Universității Adam Mickiewicz din Poznań. La aceste contribuții se adaugă articolele trimise ulterior de diferiți autori care nu au putut participa direct la simpozionul amintit.

Volumul cuprinde următoarele studii: Leszek Mrozewicz, *Prosopographia Moesiaca. Programmprämissen* (p. 7–21), Leszek Mrozewicz, *Die Statthalter des ungeteilten Moesien. Einleitende Bemerkungen* (p. 23–34), Marek Żyromski, *Untermoesische Legionslegaten im Prinzipat im Vergleich zu anderen Gebieten des Kaiserreiches* (p. 35–42), Leszek Mrozewicz, *Valerius Of[...]tianus legatus legionis I Italicae* (p. 43–48), Heikki Solin, *Ein Arruntius Scribonianus in Aquincum?* (p. 49–51), Edward Dąbrowski, *Wer waren sie denn? Einige Bemerkungen am Rande einer Inschrift aus Palmyra* (p. 53–62), Tadeusz Samowski,

Die ritterlichen Tribunen der legio I Italica (p. 63–80 + tabel hors texte), Jerzy Hatłas, *Die Befehlshaber der Hilfstruppen in Moesia Inferior: Einleitende Bemerkungen* (p. 81–90), Jerzy Kolendo, *Ein centurio ordinarius der legio I Italica in Ticinum* (p. 91–95), Maria Musielak, *Histria, Tomis und Callatis: Möglichkeiten der prosopographischen Forschung: Kataloge* (p. 97–108), Maria Musielak, *Prosopographia Histriaca im 2. Jh.: Artemidoros, der Sohn des Herodoros und M. Ulpius Artemidoros, der Pontarch* (p. 109–114), Jerzy Kolendo, *Die Prosopographie der Bewohner der römischen Stadt Brescia* (p. 115–118), Lesław Morawiecki, *Die Munizipalaristokratie und die Anfänge des Imperatorenkults in Spanien im Lichte der numismatischen Quellen* (p. 119–131), Marek Żyromski, *Prosopographie und Geschichte: das Problem der Repräsentanz des Quellenmaterials unter besonderer Berücksichtigung der Senatoren der Provinz Moesia Inferior im Prinzipat* (p. 133–140), Cecilia Ricci, *Balkanici*

e danubiani a Roma. Attestazioni epigrafiche di abitanti delle province Rezia, Norico, Pannonia, Dacia, Dalmazia, Mesia, Macedonia, Tracia (I-III sec.) (p. 141-208), Zlatozara Gočeva, *Die Eigennamen der Stifter auf den Votivtafeln des Thrakischen Reiters und ihr ethnischer Charakter* (p. 209-215), Leszek Mrozewicz, *Laurentes Lavinates und die Provinz Dakien (Ein Beitrag zur Geschichte der Romanisierung)* (p. 217-225), Radu Ardevan, *Die Cominii von Sarmizegetusa – ein prosopographisches und chronologisches Problem* (p. 227-236), Kazimierz Iliski, *Bischofslisten der Kirchenprovinz Moesia* (p. 237-245), Božena Stawoska, *Einige Bemerkungen zur Onomastik und Prosopographie christlicher Inschriften für Alumen* (p. 247-258), Józef Zając, *Die Namen der alten Römer (ausgesuchte Probleme)* (p. 259-271).

Data fiind apartenența celor mai mulți dintre colaboratori la echipa condusă de profesorul Leszek Mrozewicz, majoritatea covârșitoare a contribuțiilor din acest volum se referă la provinciile dunărene ale Imperiului Roman, mai ales la Moesia (Inferior).

În ceea ce mă privește, mă limitez la a atrage atenția asupra importanței contribuției a Mariei Musielak, care supune unei analize minuțioase celebra inscripție histriană ISM I, 193 din anul 138 p.Ch. („gerusia”). Demersul se întemeiază atât pe observații paleografice, autoarea ajungând să prezinte în mod convingător, ordinea înscrierii numelor pe liste, cât și pe conexiuni prosopografice stabilite cu alte documente histriene. Din punct de vedere paleografic, textul poate fi împărțit în următoarele secțiuni (păstrând numerotarea rândurilor din ISM I, 193, diferită de cea adoptată de M. M., nu întotdeauna consecventă):

A: un text gravat de aceeași mână de lapicid care cuprinde:

a) preambulul (r. 1-7, care, prin mențiunea lui Hadrian încă împărat, dar și a lui Antoninus Pius asociat la domnie, datează documentul foarte precis între 25 februarie și 10 iulie 138, apoi „titlul” γερουσίας φιλότιμοι οί μετά τήν δευτέραν κτίσιν);

b) primele trei nume de persoane (r. 8-10: Καλλιστρατος Δημητρίου, Ἀρτεμίδωρος Εὐξενίδου, Ἡρόδωρος Διονυσίου, toți desemnați ca συναγωγεῖς);

c) numele din coloana din stânga (A) până la r. 101 inclusiv (91 de nume);

d) decretul gerusiei din timpul lui Artemidoros, fiul lui Herodoros (coloana din dreapta, B, r. 11-34);

B: texte gravate ulterior:

a) pe coloana din stânga (r. 102-108: 7 nume);

b) pe coloana din dreapta (r. 35 sqq.: 56 de nume).

„Sehr wahrscheinlich ist es, daß die Liste einige Male ergänzt wurde, da in der Kolonne auf der rechten Seite die Form und die Größe der Buchstaben mehrmals variieren; ungleichmäßig sind die Abstände zwischen den Linien und die letzten Zeilen wurden auf der rechten Seite ein wenig schräg nach unten gearbeitet. Im Jahr 138 wurden somit wohl nur 101 Personen festgehalten” (p. 101). Subscriu la această concluzie, mai puțin la cifra 101: pe coloana A număr până la r. 101 nu 97 (M. M.), ci doar 91 de nume (inclusiv cel al lui Artemidoros, fiul lui Herodoros – συναγωγεῖς în funcție la 138; cf. B 12), la care se adaugă cei trei συναγωγεῖς înscrisi înainte de despărțirea textului pe două coloane, în total deci 94 de persoane; faptul prezintă însă prea puțină importanță pentru ansamblul problemei.

Pornind de la observația că numele lui Artemidoros, fiul lui Herodoros, συναγωγεῖς în funcție la data promulgării decretului apăruse deja pe col. A r. 34 abia ca al 27-lea nume din listă, M. M. explică: „Die einzige Erklärung [...] scheint zu sein, daß die Zusammenstellung der φιλότιμοι im gegebenen Augenblick ein getrenntes Dokument war, das früher entstanden und mit weiteren Namen ergänzt worden war. [...] Für wahrscheinlich halte ich die Verknüpfung der Reihenfolge der in der Liste enthaltenen Personen mit der Reihenfolge der ihnen verliehenen Titel eines φιλότιμος” (p. 102). Prin urmare, cele 94 de persoane (sau 101 după M. M.) din această secțiune reprezintă lista „membrilor de onoare” ai gerusiei histriene între momentul înființării

acesteia și anul 138. Mergând mai departe cu analiza, M. M. observă că într-un prim grup de 23 de nume onomastica este pur grecească și că apar doi Flavii (A 31 și 36); pe de altă parte, îl identifică pe Καλλίστρατος Δημητρίου συναγωγεύς (r. 8) cu unul din membrii delegației histriene la Ti. Plautius Aelianus în anii 60–67 (cf. ISM I, 67, r. 38 = 68, r. 40–41), ceea ce apare mai mult decât plauzibil. Începuturile gerusiei histriene se văd astfel urcate în timp spre mijlocul sec. I p. Chr. (un *terminus ante quem* reprezentându-l tocmai legația moesică a lui Plautius Aelianus).

Consecințele istorice ale acestei demonstrații sunt multiple. Dacă M. M. își continuă ancheta prosopografică în sec. II p. Chr., în ceea ce mă privește, prefer să insist tocmai asupra acestei prime faze a existenței gerusiei histriene. După cum se știe, gerusia callatiană fusese întemeiată de un oarecare Apollonios într-un moment plasat în unanimitate de cercetători spre mijlocul veacului I p. Chr. Prin ridicarea datei de fondare a gerusiei histriene, am putea presupune, nu fără temeii, că cele două gerusii vor fi fost întemeiate la date relativ apropiate.

Alexandru Avram

Studia moesiaca, sub redacția lui Leszek Mrozewicz și a lui Kazimierz Ilski, Universitatea Adam Mickiewicz, Poznań, 1994, I, 196 p.; II, 149 p.

Cele două volume reunesc câteva rezultate ale cercetărilor efectuate în cadrul programului *Prosopographia Moesiaca*.

Volumul I (fără numerotare pe pagina de titlu) cuprinde, după o scurtă prefăță semnată de editori (p. 7), următoarele studii (citate în continuare în traducere românească în cazul în care sunt scrise în poloneză): Leszek Mrozewicz, *Exempla prosopographica. 1. L. Coedius Candidus; 2. (Iulius) Vestalis; 3. Ti. Plautius Silvanus; 4. T. Trebellenus Rufus* (p. 9–24); Leszek Mrozewicz, *Reprezentanții ordinului senatorial pe teritoriul provinciei Moesia până la divizarea acesteia în anul 86 (fără legati Augusti pro praetore)* (p. 25–39); Leszek Mrozewicz, *Reprezentanții ordinului ecvestru activi pe teritoriul Moesiei (până în anul 86)* (p. 41–65); Leszek Mrozewicz, *Milites auxiliarii pe teritoriul Moesiei (până în anul 86)* (p. 67–85); Jerzy Kolendo, *Anexarea Traciei sub împăratul Claudius* (p. 87–100); Maria Musielak, *Pontarhii* (p. 101–115); Marek Żyromski, *Comandanții flotei moesice în epoca Principatului* (p. 117–128); Kazimierz Ilski, *Corespondența episcopilor moesici* (p. 129–136); Kazimierz Ilski, *Cu privire la problema completării listei episcopilor moesici* (p. 137–140); Alexander W. Kołobow, *Social Status of Legion Veterans in Roman Dalmatia*

(*on Evidence of Epigraphics*) (p. 141–151); Danuta Okoń, „Consul designatus” *dans l'épigraphie de l'époque de l'Empire* (p. 153–165); Danuta Okoń, *Consules designati sur le territoire de l'Afrique dans les sources épigraphiques* (p. 167–172); Jan Prostko-Prostyński, *Fu Armato fratello di Odoacre?* (p. 173–178); Maciej Salamon, *Basiliscus cum Romanis suis* (p. 179–196).

Cel de al doilea volum reunește, la rândul său, următoarele contribuții: Leszek Mrozewicz, *Exempla prosopographica II. 1. [C.] Blandius Latinus; 2. Ti. Claudius Vitalis* (p. 9–18); Tadeusz Sarnowski, *Aurelius Stianus din Novae, actor. Dovada ocupației sale exacte* (p. 19–22: producător de materiale de construcție); Tadeusz Sarnowski, *Cu privire la datarea comandamentului lui L. Iulius Lucilianus în legiunea I Italica. Observații pe marginea descoperirii unor ponduri militare și a unei măsuri de capacitate la Dunărea de Jos* (p. 23–26); Jerzy Hatłas, *Tribuni militum ecvestri în Moesia inferioară. Problema reprezentativității materialului* (p. 27–30); Jerzy Hatłas, *Tribunii ecvestri ai legiunii V Macedonica în Moesia inferioară* (p. 31–45); Krzysztof Królczyk, *Culte religioase ale veteranilor din Moesia inferioară* (p. 47–61); Alexander W. Kołobow, *Inscriptiile funerare*